

О. Г. Семенченко, магістр, провідний спеціаліст
головного управління освіти і науки
Дніпропетровської обласної державної адміністрації

РЕФОРМАТОРСЬКІ ПРОЦЕСИ В УПРАВЛІННІ ОСВІТОЮ І НАУКОЮ: ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Розглядаються основні засади державної політики та міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти, проаналізовано стан і перспективи розвитку системи вищої освіти на загальнодержавному та регіональному рівнях, запропоновано шляхи вдосконалення управління освітою і наукою в Україні.

Рассматриваются основы государственной политики и международного сотрудничества в сфере высшего образования, проанализировано состояние и перспективы развития системы высшего образования на общегосударственном и региональном уровнях, предложены пути совершенствования управления образованием и наукой в Украине.

The article is devoted to the study of the basis of state policy and international partnership in the sphere of higher education. The attention has been spared to the analysis of conditions and perspectives of development of system of higher education. The problem is examined from a point of state and local aspects. The article investigates ways of improving in management of education and science in Ukraine.

© О. Г. Семенченко, 2010

Ключові слова. Економіка знань, освітні інтеграційні процеси, освітнє співтовариство, система вищої освіти, інноваційні освітні технології, мережна взаємодія, освітній менеджмент, технології управління змінами, потенціал регіону.

Вступ. Широке використання знань та перехід до навчання протягом життя – це існуючі реалії побудови економіки знань. На саміті країн Європейського Союзу в Лісабоні (2000 р.) було зазначено, що основою побудови економіки знань є розвиток освіти і науки [1, 49]. Як ініціатор та координатор упровадження економіки знань, держава має забезпечити якісну та безперервну освіту для всього населення країни, сприяти генерації та ефективному використанню нових знань, інтеграції освіти і науки.

Відповіддю України на виклики економіки, що ґрунтується на знаннях, стало її приєднання до Болонського процесу в 2005 р. Виконання основних завдань щодо здійснення структурних перетворень в освіті і науці за погодженою системою критеріїв, стандартів і характеристик було задекларовано наказом Міністерства освіти і науки від 13.07.2007 № 612 “Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року” [2]. Мета Плану дій – стати частиною європейського освітнього та наукового простору.

2010 р. – ключовий етап Плану дій, адже в цьому році Україна має виконати основні положення Болонської декларації. Результати виконання Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство такі:

- введено кредитно-модульну систему;
- активізовано міжнародний обмін студентами й науковцями;
- українські дипломи визнаються країнами – членами ЄС;
- встановлено еквівалент між науковим ступенем кандидата наук і доктором філософії;
- у деяких ВНЗ створено систему подвійних дипломів – українського та країни – члена ЄС [3, 59].

Однак у роботі системи вищої освіти в Україні існують суперечності, які створюють перешкоду для модернізації освіти і науки. Недостатнє усвідомлення стратегічної функції освіти в сучасному і майбутньому суспільстві спричиняє фрагментарність управлінських дій та спрощення підходів до впровадження нових технологій в освіту і науку. Осмислення ситуації набуває все більшого висвітлення.

Український учений П. Петровський у монографії “Гуманітарна парадигма в системі державного управління” зазначає: “Способом виявлення гуманітарного змісту адміністративної культури є постійне переосмислення чинних практик управління, пошук нових форм і методів трансформування організації відповідно до цивілізаційних вимог суспільства та розвитку людської особистості” [4, 214–215].

Відомий дослідник галузевого управління освітою, кандидат педагогічних наук Л. Калініна наголошує на необхідності побудови нової системи взаємин і комунікацій між різними суб’єктами освітнього процесу і зовнішнього середовища [5, 10].

Професор С. Ніколаєнко у праці “Освіта в інноваційному поступі суспільства” наголошує, що в епоху інноваційного суспільного розвитку функції органів, які здійснюють управління в галузі вищої освіти, значно змінюються. “Особливо зростає прогностична, консультативна та комунікативна діяльність” [6, 175].

Постановка завдання. Отже, набуває актуальності питання синхронізації дій щодо впровадження інноваційних освітніх технологій. Тому доцільно осмислити і глибоко дослідити реформаторські процеси в управлінні освітою і наукою. З огляду на це основні завдання такі: окреслити основні засади державної політики та міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти, проаналізувати стан і перспективи

розвитку системи вищої освіти на загальнодержавному й регіональному рівнях, запропонувати шляхи вдосконалення управління освітою і наукою в Україні.

Результати дослідження. Ключовим завданням участі України в освітніх інтеграційних процесах є зміцнення позицій вищих навчальних закладів на європейському та світовому ринку освітніх послуг. Це завдання передбачає впровадження інноваційних освітніх технологій, тобто новостворених або вдосконалених, що істотно змінюють структуру, обсяги та якість освіти [7, 42]. Відповідно до цього зростає необхідність використання технологій управління змінами в системі вищої освіти.

Головна суперечність сучасної системи вищої освіти в Україні полягає в проголошенні високих гуманістичних цілей, для досягнення яких вона створювалась, і неможливість системи освіти ефективно рухатися в цьому напрямку. Причини такої суперечності полягають у відсутності структуризації функцій: методичної, виховної, викладацької, наукової, а також управлінської [1, 50].

Згідно із Законом України “Про вищу освіту” управління у сфері вищої освіти здійснює Міністерство освіти і науки України через систему органів виконавчої влади. Вони забезпечують реалізацію державної політики інтеграції освіти і науки на загальнодержавному, регіональному та міжнародному рівнях [8]. Однак діяльність уповноважених органів виконавчої влади щодо розробки та впровадження міжнародних проектів законодавчо не врегульована. У ситуації, що склалася, вищі навчальні заклади виявляються позбавленими державної підтримки у справі зміцнення позиції української освіти на європейському та світовому ринку освітніх послуг. Крім того, внаслідок такої неврегульованості поза увагою органів виконавчої влади залишаються цікаві міжнародні ініціативи.

Наприклад, у травні 2009 р. у Сумах відбулась координаційна зустріч представників міністерств і місцевих адміністрацій за проектом ECESIS програми Tempus. Проект ECESIS – Educational Centers’ Network on Modern Technologies of Local Governing (Мережа освітніх центрів сучасних технологій місцевого самоврядування) підготувала ініціативна група, до якої входили університети Німеччини, Польщі та України (2008 р.). Наприкінці 2009 р. цей Проект у результаті експертного оцінювання був відібраний для фінансування Європейською комісією.

Головна мета проекту полягає в такому:

- впровадити європейські методи інформаційного менеджменту в практику закладів місцевого самоврядування в країнах-партнерах;
- організувати постійно діючий центр підвищення кваліфікації для працівників місцевих адміністрацій;
- розробити відповідні навчальні плани в галузі інформаційного менеджменту.

Проект спрямований на підвищення рівня знань основ інформаційного менеджменту для співробітників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в галузі освіти і науки. Проект ECESIS поєднує 19 університетів-партнерів країн Співдружності Незалежних Держав та Європейського Союзу. Він багатонаціональний, адже в ньому беруть участь 8 країн: Росія, Україна, Молдова, Вірменія, Німеччина, Іспанія, Польща, Словаччина. Міністерства освіти та уповноважені органи виконавчої влади на регіональному рівні представляють у Проекті Росію, Вірменію та Україну. Однак, на відміну від інших країн, нашу державу не представляє жодний орган місцевого самоврядування, а представництво в проекті регіональної влади забезпечують лише три області України. Органи виконавчої влади України в Проекті представляли Львівська, Сумська, а також Дніпропетровська обласні державні адміністрації [9, 177].

Дніпропетровська область є одним з основних осередків якісної вищої освіти і кошиком наукових кадрів України. Про це свідчать перші позиції ВНЗ області в багатьох загальноукраїнських рейтингах. Наприклад, за рейтингом класичних університетів ЮНЕСКО СПЕС Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара посідає 5-те місце і водночас 1-ше місце в рейтингу найкращих ВНЗ Південного регіону; за рейтингом найсильніших ВНЗ за підготовкою фахівців з інженерно-технічних спеціальностей три позиції серед найкращої десятки займають дніпропетровські ВНЗ, а 1-ше місце посідає Національний гірничий університет. У десятку найсильніших ВНЗ, які готують фахівців юридичних спеціальностей, входять Дніпропетровський університет економіки та права і Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, а 2-ге місце з підготовки фахівців архітектурно-будівельних спеціальностей займає Придніпровська державна академія будівництва та архітектури тощо [3, 62].

Зараз в області діє 85 вищих навчальних закладів різних форм власності й підпорядкування. Мережа вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації складається з 21 закладу, з них: 3 національних університети, 1 національна академія України, 8 університетів, 4 академії та 5 інститутів. Навчальний процес у цих закладах забезпечують 7652 науково-педагогічні працівники, з них: 743 доктори наук (9,2 %), 866 професорів (8,6 %), 3625 кандидатів наук (44,9 %), 3519 доцентів (32,9 %) [10, 70].

Активному розвитку освітньої та наукової сфери в регіоні сприяє Дніпропетровська обласна державна адміністрація. З метою реалізації пріоритетних напрямів державної політики на регіональному рівні, колегіального прийняття рішень щодо запровадження найбільш ефективних систем управління в галузі, запровадження місцевих ініціатив при облдержадміністрації та органах управління освітою і наукою діють дорадчі органи. До них входять представники обласної ради, обласної державної адміністрації та її управлінь і служб, міських і районних виконавчих комітетів, обласного комітету профспілки працівників освіти і науки.

За участю ради ректорів при голові Дніпропетровської обласної державної адміністрації проводяться численні заходи, спрямовані на організацію сприятливих умов для створення потенціалу висококваліфікованих кадрів. Рада ректорів опікується питаннями розвитку інтелектуального потенціалу та науковими дослідженнями. Ініціативи ради ректорів щодо розвитку міжнародного співробітництва у розробці проектів за

освітніми та науковими програмами завжди вітає та підтримує Дніпропетровська обласна державна адміністрація.

Однією з таких ініціатив став проект “Мережна взаємодія університетів-партнерів у реалізації багаторівневої системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері освітнього менеджменту”. Динамічний розвиток регіону потребує підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері освітнього менеджменту на потреби державних і громадських установ, підприємств і організацій. Проект ставить за мету створення міжнародної мережі університетів, яка забезпечить розробку високоякісного професійного навчання протягом життя, інтеграцію існуючих автономних систем підготовки та підвищення кваліфікації.

Розвиток освітнього менеджменту дасть змогу задовольнити регіональну потребу в кадрах задля здійснення стратегічного планування та оперативного керівництва проектами, поширення співпраці з українськими та зарубіжними партнерами. Розробка концепції аспірантури в галузі освітнього менеджменту дозволить готувати фахівців, які не тільки знайомі з менеджментом, але й мають глибокі знання в освітній галузі, вміють ефективно працювати в рамках міжнародного співробітництва. Багаторівнева система освітнього менеджменту, яка передбачається в межах виконання проекту, спрямована на те, щоб забезпечити таку підготовку.

Також корисною для регіону можна вважати реалізацію серед університетів-партнерів міжнаціональних бакалаврських і магістерських програм з подвійним або сумісним дипломом на основі узгоджених планів. Напрацювання проекту в подальшому можуть бути поширені серед інших навчальних закладів у Дніпропетровському регіоні та Україні в цілому. Спільна участь у міжнародних проектах центральних, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, вищих навчальних закладів сприяє синхронізації дій щодо впровадження інноваційних освітніх технологій. Така співпраця гармонізує взаємовідносини та поглиблює горизонтальні зв'язки в системі вищої освіти.

Однак налагодження тісної співпраці між елементами системи вищої освіти в Україні потребує проведення національної інформаційно-просвітницької кампанії. Мета кампанії – допомогти органам, відповідальним за розвиток освіти і науки в державі, опанувати знання, які відкривають можливості налагодження механізмів ефективного державного управління в нових історичних умовах, коли освіта і наука не мають кордонів. Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування формують регіональну освітню, наукову та науково-технічну політику. Особливого значення в цьому процесі сьогодні набувають знання та навички стосовно:

- формування загальної стратегії зміцнення позицій вищих навчальних закладів на європейському та світовому ринку освітніх послуг;
- просування українських проектів у рамках європейських програм;
- створення спільного освітнього та наукового простору.

Активізація участі в міжнародних наукових заходах органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, відповідальних за розвиток освіти і науки в регіоні, дозволить отримати практичні рекомендації щодо регламентації:

- вимог до проектних пропозицій;
- пропозицій стосовно налагодження партнерських стосунків;
- особливостей супроводу та реалізації проектів у програмах [11, 32].

Ефективним та дійовим інструментом широкої популяризації переваг участі в проектах освітніх і наукових програм можуть стати наочні посібники. Створення й масове поширення наочних посібників щодо способів входження в європейський простір освіти і науки забезпечить довготривалу допомогу учасникам. Опанування інструментів міжнародної співпраці допоможе органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, відповідальним за освіту і науку, налагодити чіткий та дійовий механізм взаємодії з вищими навчальними закладами. Таким чином, національна інформаційно-просвітницька кампанія сприятиме більш ефективному використанню потенціалу вітчизняної системи вищої освіти.

Висновки. Система вищої освіти України, як і будь-якої іншої країни світу, – це фундамент інтелектуального потенціалу нації, основа економіки та визначальний чинник суспільного розвитку. Розвинена, динамічна й доступна система вищої освіти – це живильне середовище, в якому формується й реалізується інтелектуальний та творчий потенціал нації. На жаль, реформаторські процеси, що тривають в управлінні освітою і наукою в Україні, характеризуються наявністю суперечностей.

Головна суперечність сучасної системи вищої освіти в Україні полягає у проголошенні високих гуманістичних цілей, для досягнення яких вона створювалась, і неможливість системи вищої освіти ефективно рухатися в цьому напрямку. Причини полягають у відсутності структуризації функцій системи вищої освіти: методичної, виховної, викладацької, наукової, а також управлінської. З початком роботи нового міністра освіти і науки України Д. Табачника цей процес піддається суттєвим змінам як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Реформаторські процеси сьогодні характеризуються зміною державної політики в галузі освіти і науки, визначенням основних повноважень місцевих державних адміністрацій і ступеня їх відповідальності перед головною місцевою державною адміністрацією і Міністерством освіти і науки України, посиленням впливу на галузь локальних чинників. Динамічний розвиток регіонів України передбачає підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у сфері управління освітою і наукою, орієнтовуючись на потреби держави. Сприятиме активному залученню вітчизняних освітніх менеджерів до інноваційних процесів та подальшому поглибленню міжнародного співробітництва у сферах освіти і науки може національна інформаційно-просвітницька кампанія.

Проведення такої кампанії дозволить задовольнити регіональну потребу в кадрах задля здійснення стратегічного планування й оперативного керівництва, координації спільних зусиль з українськими та зарубіжними партнерами в рамках міжнародного співробітництва. Ключовим завданням міжнародного

співробітництва в освітніх інтеграційних процесах є зміцнення позицій вищих навчальних закладів України на європейському та світовому ринку освітніх послуг. Таке завдання передбачає впровадження інноваційних освітніх технологій. Однак їх механізм залишається законодавчо неврегульованим. Регуляторний ресурс чинного Закону України “Про вищу освіту” не відповідає новим потребам глобалізованого освітнього простору, тому Міністерством освіти і науки створено робочу групу, яка підготувала Проект нового закону “Про вищу освіту”.

Закон у новій редакції має забезпечити належний рівень якості вищої освіти завдяки посиленню дії чинників Болонського процесу, а також активізації зусиль органів місцевого самоврядування й уповноважених органів виконавчої влади в регіонах України щодо впровадження інноваційних освітніх технологій. Відповідні статті нової редакції Закону України “Про вищу освіту” мають стати інструментом динамічного реагування системи вищої освіти на потреби економіки знань, що розвивається в нашій державі.

Література

1. Національна інноваційна система: зарубіжний досвід, стан в Україні : аналітичні матеріали до парламентських слухань / за ред. академіка НАНУ В. М. Гейця, д. е. н. Л. І. Федулової. – К., 2007. – 184 с.
2. Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року : наказ Міністерства освіти і науки від 13.07.2007 № 612 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 21. – С. 22–25.
3. Освіта Дніпропетровщини : пріоритети та здобутки / за ред. д. е. н. В. В. Сиченка. – Дніпропетровськ, 2009. – 130 с.
4. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління : монографія / Петровський П. М. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – 252 с.
5. Калініна Л. Концептуальна модель системи управління ЗНЗ з позицій системно-кібернетичного підходу / Л. Калініна // Освіта і управління. – 2008. – № 3 (3–4). – С. 7–17.
6. Ніколаєнко С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства. – К. : Знання, 2006. – 207 с.
7. Даниленко Л. І., Буркова Л. В. Експертиза освітніх проектів – ключова проблема / Л. І. Даниленко, Л. В. Буркова // Педагогічна газета. – 1999. – № 10 (64). – С. 46–53.
8. Про вищу освіту : затв. Верховною Радою України від 26.12.2002 № 380-15. – К. : Книга, 2002. – 96 с.
9. Матеріали координаційної зустрічі представників міністерств та місцевих адміністрацій, учасників проекту ECESIS / за редакцією С. В. Чернишенка, В. О. Любчака, К. І. Кириченка. – Суми : СумДУ, 2009. – 256 с.
10. Освіта Дніпропетровщини в цифрах і фактах / за редакцією д. е. н. В. В. Сиченка. – Дніпропетровськ, 2009. – 257 с.
11. Кінько Т. Правильне розуміння сутності іновацій / Т. Кінько // Сучасна інноваційна політика: стан, проблеми та перспективи розвитку : матеріали III Міжнародного форуму, 19–20 листопада 2009 р. : тези допов. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 31–34.